

VAN-E A MŰVÉSZNEK MŰVÉSZETELMÉLETE?

MŰTERMI BESZÉLGETÉS TOROK SÁNDORRAL*

BARANOVSKY EDIT

— *Egy művész lehet-e próféta?*

— Fogas kérdés. Aránylag még fiatal vagyok, hogy ilyesmikkel foglalkozzam, de ha rólam van szó, akkor azt hiszem, hogy belőlem sohasem lesz próféta. Prófétaság. Nem is tudom, hogy miből áll a képzőművészetben. Valamiféle jövendölés, de hogy valami újnak a felmutatása vagy megjósolása lenne...? Nem hiszek ebben. Esetleg később a műtörténészek ráfogják valakire, hogy valamit megjegyzett előre, és utólag prófétává avatják. Nem foglalkoztat ez a gondolat.

— *Van olyan, hogy individualista művészetelmélet. Te hogyan érzed: ehhez kell tartoznia egy művésznek, hogy saját titkát közölje vagy egy közös mondanivalót tárjon a világ elé?*

— Ez olyan kérdés, ami magába foglalja mind a kettőt. Egy művésznek olyan dolgokkal kell foglalkoznia, amelyek általános érvényűek. Tehát mindenki számára jelenthet valamit, de ezen belül, a te szavaiddal élve, a saját belső titkait is közölje.

— *Mit értesz azon, hogy általános érvényű?*

— A művésznek mindenképpen magában kell hordoznia korának problémáit. Ettől még az sem szabadulhat meg, akinek élénk a fantáziája.

— *Az ember semmiképpen nem járhat csukott szemmel?*

— Köztudott dolog, hogy a lét határozza meg a tudatot. A művész

* Torok Sándor festőművész 1936. május 13-án született Omoravicán. Közgazdaságtant tanult a belgrádi egyetemen. Tanulmányait az újvidéki Tanárképző Főiskola képzőművészeti tanszékének levelező tagozatán folytatta. 1968 óta tagja a Jugoszláv Képzőművészek Szövetségének és az ULUS-nak. Első ízben 1962-ben állított ki. Tanulmányúton járt Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban, Svájcban, Franciaországban, Nyugat-Németországban, Belgiumban, Romániában, Görögországban és Csehszlovákiában. Hazai és számos külföldi kiállítások állandó résztvevője, 1969-ben Forum-díjat, 1978-ban, 1980-ban a Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelepen (Magyarország) Káplár Miklós-plakettet, 1980-ban Nagyapáthy Kukac Péter-díjat kapott. A festészet mellett grafikával is foglalkozik. 1964 óta szabad művészként dolgozik.

is ugyanolyan ember, és egy korban él, mint mások, azzal a különbséggel, hogy érzékenyebben reagál az eseményekre. Ennél fogva van egy olyan adottsága, hogy ki tudja mutatni a legjellegzetesebbet, a legfontosabbat, egyszerűen a lényegét. Fel tudja hívni a figyelmet bizonyos jelenségekre, amelyek mellett az emberek többsége elmegy. Ebben rejlik az egyik funkciója a művészetnek, a művészi tevékenységnek.

— *Ki lehet-e zárni a belső világot, az érzelmeket?*

— Nem hiszek abban, hogy vannak annyira racionális művészek, akik teljesen ki tudják zárni az érzelmi világukat abból, amit alkotnak. Az messze áll a művészettől. Mert pontosan az a lényeg, hogy mindenki a maga emotív prizmáján keresztül szűrje meg a világot vagy azt az élettapasztalatot, amit a környezetében összegyűjtött.

— *Miben különböznek ezek az emotív prizmák?*

— Az egyik embernél vastagabb ez az emotív prizma, a másiknál vékonyabb, s ettől függően szublimálódnak az érzelmeik, s kivetítődnek, megfogalmazódnak képzőművészetileg, zeneileg vagy akár milyen más formában. Talán a költők más helyzetben vannak, mint a festők, mert a költők, hogy úgy mondjam, egyfajta lelki sztriptízt csinálnak. A festő egy kicsit elkendőzheti, ilyen-olyan stíluson keresztül, elvontabb megfogalmazásban az érzelmeit.

— *Gondolod, hogy a szavakkal könnyebb játszani, mint például a művésznek a belső érzéseivel, a színekkel?*

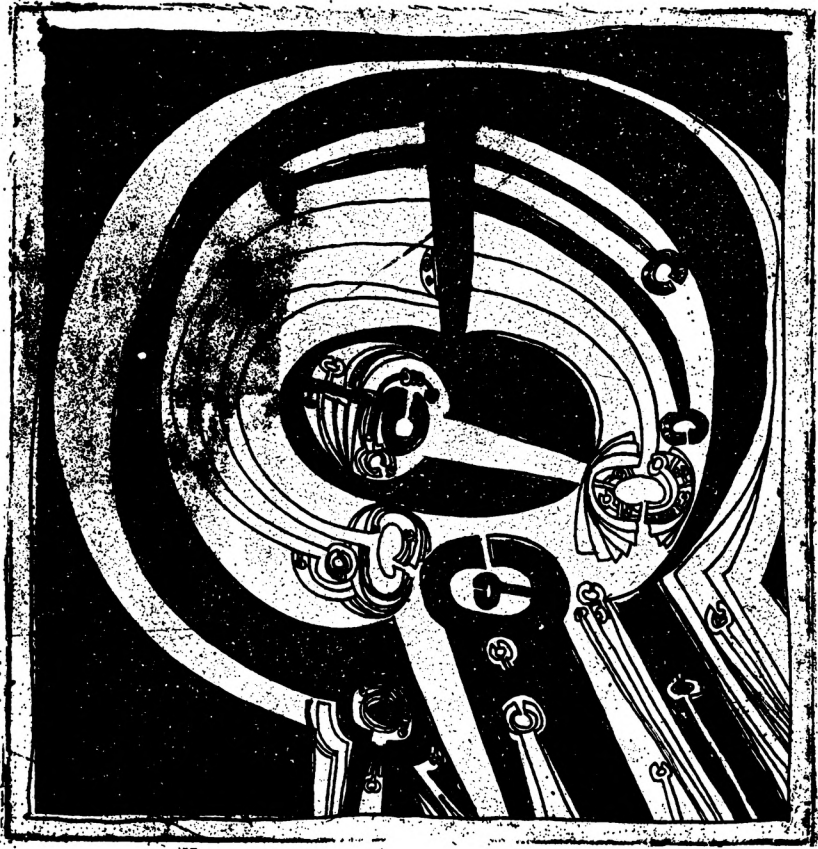
— Ez szakmai kérdés. Egy költőnek ki kell mondania azt, amit érez. A legmélyebb, legrejtettebb érzéseit is papírra veti, és ezt mindennap csinálja. Én, mint festő, nem tudnám ezt megtenni. Úgy érzem, hogy számomra az a fontos, hogy mindig maradjon bennem valami az érzelmeimből, ami csak az enyém. A belső érzelmeket tartalékolni kell. A költő számára a szavak az anyag, nekem a festék...

— *Érzel-e valami hátrányt a költővel szemben?*

— Az én szerszámom, tollam az ecset. S az a fontos, hogy mi „jön ki” az ecset vagy a toll hegyén. A festőnek nehezebb érthetően közölni a világgal azt, amit érez. A szavak konkrétumok.

— *A precizitásra gondolsz?*

— Arra is. A költő sokkal precízebben tudja magát kifejezni, illetve tudja közölni gondolatait a világgal, mint a festő, még akkor is, ha realista festőről van szó. A festészet, az egész képzőművészet végeredményben egy fikció. A valóság egyfajta átírása, áttételes újrafogalmazása. A költő, az író azonnal konkrétan, gyönyörű szavakkal, mondatokkal ki tudja fejezni azt, ami a legbelső énje. Hogy milyen formában csinálja, az már tehetség vagy rutin kérdése. A festő leginkább asszociatív módon közli a világgal azt, amit érez. Ha valaki megnézi a képeimet, nem biztos, hogy eltalálja, hogy mit akartam mondani. Amit a saját fantáziája vagy belső lelki világa sugall neki — arra az impulzusra, amit nézés közben kap —, azt teszi a magáévá.

— Tehát aktivizálja a saját érzéseit. Vagy van mibe kapaszkodnia vagy nincs? Egy szóba bele lehet kapaszkodni. Azt mondom, hogy egy szép kifejezés, még ha szimbolikus is az. Általában a festészetben is szimbolikus rendszerről beszélhetünk, magának a művésznak a belső szimbolikus rendszeréről. A te munkád, művészeted kapcsán, ha filozófiáról is akarunk beszélni, megállapíthatjuk, hogy vizuális művész vagy, olyan vizuális filozófus-féle?

— Vizuális filozófus?! Igen, nem tagadom! Filozófus éppen nem vagyok, csak gondolkodom. Nekem is van fejem, és nemcsak arra használok, hogy megfésüljem rajta a hajamat! Nemcsak a szíve vezérli az embert, amikor fest, hanem a gondolatai is. Ez összetett dolog, ami akkor

jó, ha az értelemmel ellenőrizni lehet az érzelmeket. Akkor születet egy olyan mű, amely mások számára is mondhat valamit és elfogadhatóvá válik.

— *Mit jelentenek számodra a színek és a formák?*

— Már sokszor elmondtam, hogy számomra a színek jelentik az érzelmeket, a gondolati részt viszont a formákkal igyekszem kifejezni.

— *E két momentumból születik meg a mű?*

— Valahogy így. A kettő összekapcsolása adja meg azt a szöveget, amit, hogy úgy mondjam, az író leír mondatokban.

— *Az írott szöveget könnyebb megérteni?*

— Én vizuálisan fogalmazok. Nálam egy kicsit rejtély az egész, nem annyira olvasmányos, mint egy írott szöveg.

— *Az írást, az olvasást is tanulni kell...*

— Így igaz. A képzőművészeti alapfogalmakat is meg kell tanulni. Aki ennek a birtokában van, talán el tud „olvasni” egy képet.

— *Csak a forma nyelvezete különbözik, a tartalom egyöntetű?*

— Hát igen! A kép is egy olyan dolog, ami a tartalmat közölni tudja a nézővel, csak más formában, más nyelven, más módszerrel. Aki közel áll a zenéhez, akinek hallása van, könnyebben megért egy festményt, mint aki csak irodalomcentrikus.

— *Feltétlenül szükséges a széles körű ismeret, hogy valaki ehhez a kérdéshez, a művészet kérdéséhez hozzá tudjon szólni, hogy megértse?*

— Minden szakmához, tudományhoz vagy egyéb dologhoz egyfajta előzetes ismeret, egyfajta tudás kell. Nekem például a magas matematika rettentően bonyolult valami, mert nem értek hozzá, jóllehet tudom, hogy sok ember ezzel keresi meg a kenyerét, meg a világ rendje is nagymértékben ettől függ.

— *Furcsa paradoxont érzek ebben, amit mondtál. Alkotásaid egy ilyenfajta logikai rendszeren alapszanak. Az emberben léteznie kellene egy ilyenfajta logikai rendszernek, hogy bele tudjon illeszkedni a képlogikádba.*

— A vizuális érzékeléshez is szükséges egyfajta tudás, egyfajta iskolázottság. Ezzel kapcsolatban beszélni lehetne a jelenlegi oktatási rendszerünkről, a nevelésről, a képzésről és a pedagógiai hozzáállásról.

— *Ha már felvetted ezt a problémát: hogyan látod a képzőművészeti nevelés helyzetét oktatási rendszerünkben?*

— Sajnos, manapság a képzőművészeti nevelésre kevés gondot fordítanak, így egész generációk kerülnek ki az iskolából úgy, hogy még alapvető fogalmaik sincsenek a képzőművészettel kapcsolatban.

— *A vizuális művészetet, szerintem, kevés ember érti meg hiánytalanul.*

— Kevés ember van, aki képes befogadni a vizuális művészetet. Hiányzik hozzá az alapismeret. Sokakból nagyon jó szakember lesz más

téren, a művészetet illetően azonban ott maradnak az óvodai vagy az általános iskolai szinten, és képtelenek továbblépni.

— *Az oktatás és a nevelés terén sok a probléma, a tennivaló. Mi erről a véleményed?*

— Azért említettem az előbb a képzőművészeti nevelést és az oktatást, mert valahogy az én körmöm kopása is kezdettől fogva benne van a Pacséri Gyermekművésztelep munkájában. Kollégáimmal együtt igyekeztünk a gyerekeket egy olyanfajta vizuális — nem nevelésben, hanem — tapasztalatátadásban részesíteni, amit nem kapnak meg az iskolában. Igyekeztünk számukra hozzáférhetőbbé tenni a képzőművészetben nemcsak a gyakorlati dolgokat, hanem feltárni azokat a belső összefüggéseket is, amelyek a gyermekek kreativitását hivatottak fejleszteni.

— *Mit kellene tenni a hiányosságok felszámolására?*

— Szerintem az egyik legfontosabb dolog, hogy ne csak arra törekedjünk, hogy ilyen-olyan tehetségeket fejlesszünk, bocsássunk útra, hanem, hogy minden gyermekben kifejlesszük az alkotói készséget. Minden gyermekben van némi kreativitás, amit ha fejlesztünk, a későbbiek folyamán kamatozik, nemcsak vizuális vonatkozásban, hanem más téren is. A gyermekek alkotókészségét magasabb fokra kell emelni.

— *Az esztétikai nevelés hiányosságait abban látom, hogy kevés a szakember, a képzőművészet szakos nevelő, s nem is igen vállalkoznak erre a feladatra. Eddig te sem éltél ezzel a lehetőséggel. De nem te vagy az egyedüli példa. Az a benyomásom, hogy [vérbeli művész] nem szívesen vállalkozik arra, hogy neveléssel, oktatással is foglalkozzék...*

— Hogy elvállalnák-e ilyen pedagógiai munkát? Azt hiszem, ez most már nem menne. Olyan vagyok már, mint a Cantata Profanában a szarvasokká változott fiúk. Kikerültem ebből az életformából, valamilyen erdei szabadságban vagy vadonban vagyok, megnöttek az agancsaim, és nem férnek be azon az ajtón, amelyen át kijöttem. Nem hiszem, hogy bele tudnék illeszkedni a képzőművészeti aktivitás egy kötöttebb formájába.

— *Azt tapasztaltam, ha el is viszik a gyerekeket egy-egy tárlatra, tévesen tájékoztatják őket a látottakról. A gyermek hozzáállását, ösztönös közeledését megingatják, rossz irányba terelik. Ezért vetődik fel a kérdés: így tudsz-e többet adni, vagy úgy, ha tanítanál?*

— Azt hiszem, vannak képzetesebb emberek arra, hogy képzőművészetre tanítsák a nebulókat. Én inkább alkotó típus vagyok, nem pedig pedagógus alkat. Ha azt akarnám, hogy képzőművészeti kultúrára neveljem a fiatalokat, akkor nem lenne elég időm arra, hogy saját művészetemben továbblépjek. Magyarán: egy fenékkal nem lehet két lovat megülni...

— *Milyen érveid vannak még?*

— Itt van előttem néhány kollégámnak a példája, akik a tanügyben dolgoznak. Egyszerűen nincs idejük arra, hogy a saját munkájukkal fog-

lalkozzanak olyan fokon, hogy az valamilyen jelentősebb eredményt hozzon. Nem szeretnék vasárnapi festő lenni. Nemes és felemelő dolog pedagógusnak lenni, és nagyon nagy szükség van erre, de nem egyeztethető össze a teljes alkotói vénával. Én nem is lennék jó pedagógus. Nehezen tudom közölni érzéseimet, nincs is gyakorlatom benne, meg ilyen ambícióim sem voltak soha.

— *Érzéseidet inkább megfestve közlöd, mint szóban.*

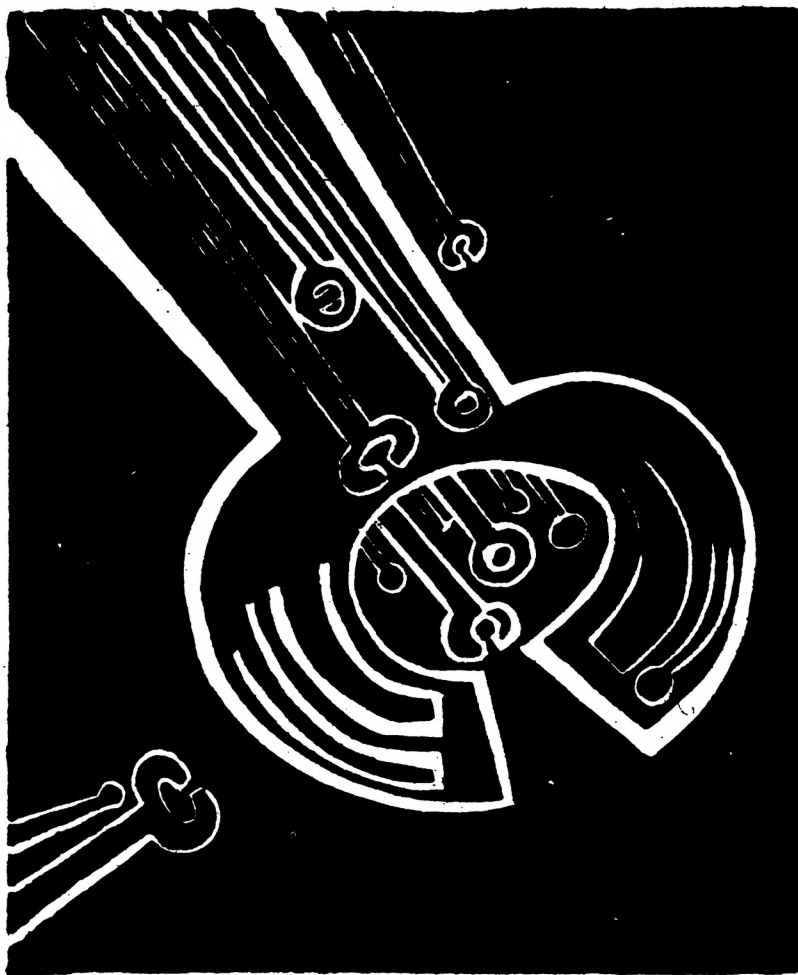
— Igen. Én már csak ilyen zárkózzott-féle ember vagyok!

— *Az a szó, hogy izmus, irányzat, egy kapaszkodó, eligazító a művészet bonyolult labirintusában. Egyfajta besorolást — sok esetben téves besorolást — jelent a művész számára, amit nem is igen szeret. Nekem és másoknak azonban segítség. De vajon mi a művész számára? Hová sorolnád magadat?*

— Nem tartom fontosnak, hogy egy művészt besoroljanak valamilyen izmusba. Hogy milyen izmusba tartozom, az számomra elég indifferens. Én jó képeket akarok festeni. Hogy az milyen kategóriába kerül majd, vagy a műtörténészek hová sorolnak engem post mortem vagy akár most is, nem érdekel. Ellene vagyok a beskatulyázásnak. Az egyiket ide teszik, a másikat oda teszik, és elvárják tőle, hogy ott is maradjon a haláláig, mert ha átmegy egy másik izmusba, ráfogják, hogy problematikus ember, változtatja a dolgait, nem komoly művész.

— *Tudom, hogy ez relatív megfogalmazás. Mint ahogyan a beszélgetésünk elején is hangoztattad, hogy nincsenek próféták, de azért valahová mégiscsak tartoznia kell egy művésznek. Manapság sokszor elhangzik egy-egy képzőművészeti irányzat meghatározásaként, hogy conceptual art. Ez a legfiatalabbnak mondható művésztenencia nem teljesen a realista felfogáshoz kapcsolódik, ki mit gondol elméleten alapszik. Van-e valamilyen közöd ehhez az irányzathoz?*

— A conceptual art-ot nem tartom olyan kategóriának, amely egyezne az eddigi művészeti normákkal. Ez valami olyan képzőművészeti mozgalom vagy jelenség, amely nem új keletű, már a dadaisták kezdték, a szignalisták folytatták — Kassák és társai is foglalkoztak vele. Most újból divatba került. A művészetben is vannak ciklikus mozgások, fejlődik a dolog, azután visszakanyarodik egy régebbi irányzathoz, persze nem azon a szinten, hanem mint egy spirális vonal, úgy halad fokról fokra feljebb, de mindig van némi visszakanyarodás a régebbi tapasztalatokhoz. Ez a conceptual art-dolog nem adja meg számomra az elégtételt, amit egy másfajta, minden lehetőséget kihasználó alkotómunka. Ez nagyon leszűkített része az egész képzőművészeti tevékenységnek. Azt hiszem, ennek inkább filozófiai vonatkozásai lehetnek. Itt az ötlet dominál, amit esetleg még más nem csinált meg ilyen módon, tehát nem lehet összehasonlítani a klasszikus festési móddal. Nem tartozom ehhez az irányzathoz. A konceptualisták azt vallják, hogy ők váltják meg a világot. A nagy tömegeket ők fogják bevonni ebbe a mű-

vészeti mozgalomba. Szerintem itt átestek a ló túlsó oldalára. Éppen a nagy tömegek nem értik ezeket a dadogásokat, mert a dadaizmusból is jócskán van benne. Ez olyan neodadaista dadogás. Mint ahogyan az avantgarde-nak vagy neoavantgarde-nak sincs közönsége — valaki azt mondta, hogy az avantgarde művészet közönség nélkül nem létezhet, mert nincs, aki megértse, nincs, aki befogadja —, úgy ennek sem lesz.

Később, műtörténeti szempontból lehet valamilyen komolyabb vetülete, de azt hiszem, most csak világdivat. Főleg a művészettörténészek propagálják, beleunva a hagyományos festészetbe. Régen kimondták, hogy vége a táblafestészetnek, ki kell találni valami újat. Nem kell megijedni, a conceptual art-törekvések mellett ugyanúgy virágozik még az impresszionizmus, a szürrealizmus, az expresszionizmus és mindenfajta festészeti stílus, ami jelen van a képzőművészeti életben. A rangsorolástól függ minden. A közönség szempontjából bizonyára nem a conceptual art a fontos, csak az egyes művészettörténészek szempontjából lényeges és aktuális. Itt sohasem lesz egy meghatározott rend, mert nem lehet egyik stílust a másik fölé helyezni. Mindegyik nyújt valami fontosat, mindegyik közül a nézővel olyasmit, amit a másik nem tud. Az a jó, ha van egyfajta szimbiózis, különféle művészeti ágakban egymás mellett élés. Akkor mindenkinek megvan a saját közönsége.

— *Akkor hogyan neveledjék egy-egy generációt?*

— A generációkat nem lehet úgy nevelni, hogy a gyerekek azonnal a magukévé tegyék a conceptual art-ot. A klasszikus művészettel kell elkezdeni a nevelést, a realista ábrázolási módtól errefelé. Nem hiszem, hogy hasznos volna, ha az oktatás az absztrakt vagy más modernebb irányzattal kezdődne. Úgy kimaradna néhány dolog, amin az emberiség művészete alapszik.

— *Maradjunk az absztrakciónál. Egy-egy alkotásod, akármilyen nehezen is nemzedeked, a te gyereked. Vállalod az apaságot?*

— Vállalom. Habár sok képem elvetélt embrionális formában maradt. A gyereksínálásnak ezt a módját szeretem a leginkább.

— *Munkáid Hans Hartung absztrakcióira emlékeztetnek. Egyetértés-e ezzel a feltételezéssel, s magával azzal, hogy absztrakció?*

— Nem ismertem Hartung képeit még akkor, amikor ilyenfajta fel fogásban festettem. Később, amikor láttam a dolgait, tetszett, ahogyan csinálta. A temperamentumában van valami hasonlóság az enyémmel. A heves, lineáris megoldás, ahogyan a vonalakat sűrűn egymás mellé csapkodja, húzogatja, valahol bennem is megvan. Sokszor nem vonalak, hanem foltok formájában. Hartung inkább grafikus alkat. Elfogadom ezt a majdnem akciófestészetnek nevezhető hozzáállást, amit ő csinál, ezzel együtt az absztrakciót is vállalom.

— *Akciófestészet, „gesztusfestészet”. Itt beszélhetünk Jackson Pollockról és társairól, akik elsősorban nem expresszionisták. Náluk „a képek önálló élete van”.*

— Kedvelem Jackson Pollockot, és általában azt, amikor az ember szabadon, temperamentumosan, erőteljesen avatkozhat be az ecsettel, a színekkel egy fehér területbe. Ez egyfajta harc, összeccsapás egy nyugodt, fehér felülettel. Hogy azon mi fog történni?... Az csatatér is lehet. Nagyon véres, nagyon lehangelő, vagy éppen felemelő, attól függően, hogy lesz-e győzelem vagy sem.

— *Ezzel mintegy el is ismerted a gesztusfestészetet?*

— Elismerem, szeretem, tisztetem, mert benne mindig jelen van egy roppant feszültség, egy nagy kreativitás, erőteljes mondanivaló, a mai élet fokozott ritmusa. Minden benne van az ilyenfajta művészetben, ami helytálló és igazolt a mai korban. Igazi képét adja rohanó világunknak. Sokkal többre becslöm, mint azt a meditáló pötyögtetést, amit a szürrealisták csinálnak.

— *A szürrealizmust, mint konkrét festői élményt, nem mint vízió-fantáziát, valahol kapcsolnám a művészetteddel, tehát a konkrét festői élménnyel.*

— A szürrealizmus klasszikus formájáról nálam nem lehet beszélni. Esetleg a szürrealizmus egyik alaptételéről lehet szó, hogy a meglévő rendet átrendezni egy olyan formába, ahol a tárgyak új jelentőséget kapnak, vagy a vizuális világ egy olyan meghökkentő kombinációba kerül, hogy abból merőben új gondolatok fakadnak!

— *Mi a véleményed Salvador Dali szürrealizmusáról?*

— Az a fajta szürrealizmus, amit Dali csinál, szerintem túl illusztratív. Én nem törekszem annyira az olyan megfogalmazásra, amely egy esemény illusztratív változatát adja, inkább általánosítok. Szeretem a mondanivalót sűrítve érvényre juttatni úgy, hogy ne egy konkrét dologhoz kötődjön, hanem általában egy világnézet érvényesüljön benne. A szürrealizmus sohasem vonzott komolyan. Lelassítja az akciót, nagyon meditatív jellegű. Én ettől türelmetlenebb vagyok. Nem szeretem a figuratív ábrázolásmódot, nonfiguratív vagyok.

— *Ha már ilyen messzire elmentünk, ne hagyjuk megvitatlanul az expresszionizmust sem. Ami a legközelebb áll a művészetedhez: az absztrakt-expresszionizmusról kérdezlek.*

— Csak azt tudom mondani, nem gondolkoztam még azon, hová sorolnám a művészetemet. De ha már az absztrakt-expresszionizmusról van szó, elmondhatom, hogy itt már közel áll a nézetünk egymáshoz. A tudat alól előbukkan belőlem valami szertelenség. Én alföldi embertípus vagyok, a mentalitásom, az életfelfogásom, a hozzáállásom is ilyen. Nem szeretem bezártnak érezni magamat — végső zártságnak csupán a koporsót ismerem el. Szeretem a nagy égboltot, a tágas horizontot, a fények nagy játékát, ami a síkság fölött bontakozik ki. Ez a legnagyobb élményem gyermekkorom óta. S ez lenne az, amit egész festészetemmel szeretnék megfogalmazni. Ehhez nem elegendő a meditatív szürrealizmus. Az expresszionizmus, az absztrakt-expresszionizmus az, ami talán a legközelebb áll hozzám.

— *A kompozíció mértani formának való alárendelése nem új dolog. A perzsa művészetből vettük át. A mértani formáknak az alkalmazása a te alkotásaidban is fellelhető. Feltétlenül alá kell rendelni a kompozíciót a mértani formáknak?*

— Minden kompozíciót le lehet egyszerűsíteni mértani formákra,

már csak azért is, mert valamiféle egyensúlynak kell lennie. Alárendelésről azonban szó sincs. Nem szeretem a száraz konstruktívizmust. Az egyfajta korlát, skatulya. Merevvé teszi, fékezi a művészt az alkotásban, és én féktelen ember vagyok. Az az igazság, hogy amikor hozzákezek festeni, akkor ne legyen semmi — még gondolatban sem —, ami gátol vagy fékez. Akkor az érzelmek jutnak kifejezésre. Utána lehet gondolkodni, hogyan s mint, de előtte és festés közben csak egy belső kényszer, feszültség van jelen, amit sok esetben ellenőrizni sem lehet. A gyors hozzáállást szeretem a festészetben. A művészeknek, nem az a feladatuk, hogy állandóan ismételgessék a látott dolgokat, hanem valami újat teremtsenek. Esetleg rendetlenség is lehet az. Olyan, ami még nem volt.

— *Aki a képeidet nézi, könnyen rámondhatja, hogy elszakadtál a természettől, vagy inkább az emberektől. Így kapcsolnám össze, mert valahol a természet és az ember nagyon is összetartozik. Lehet-e teljesen elszakadni a természettől?*

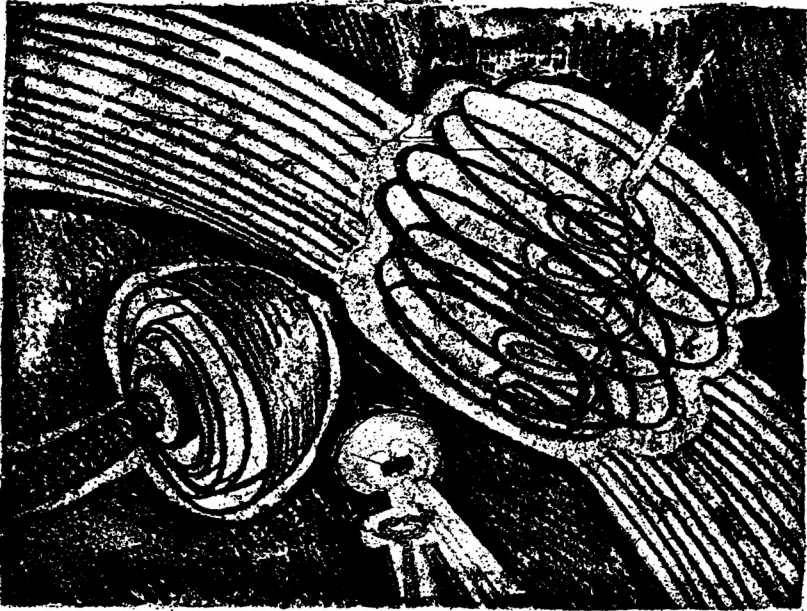
— Csak a látványtól szakadtam el. Attól a felületes képtől, amit a világ így, első látásra mutat. Már említettem, hogy nem szeretem az emberek konkrét arcát állandóan reprodukálni, mindig csak a külső látványt festeni, hanem a mögöttük rejlő összefüggéseket, a valamiféle lényegét.

— *Ez a változás, nevezhetnénk törésnek is, jelenlegi fejlődésedig következetes volt-e, vagy pedig egyfajta sérülés okozta az emberektől való eltávolodásodat? Valamikor beszélgettünk erről, és azt mondtad, hogy nem szereted az embereket ábrázolni.*

— Ez nagyon igaz! Mégsem mondanám, hogy elszakadtam az emberektől. Én sem kezdtem mindjárt az absztrakcióval. Festettem realista formában, és voltam expresszionista is. A kubizmust is kipróbáltam, de gyorsan abbahagytam. Akkor egy lelki törés következtében megsemmisítettem naturális képeimet, és elhatároztam, hogy emberi formát, figurát nem festek.

— *Ez jó ürügy, belső kényszer is lehetett, hogy valami mást csinálj, azt, ami jobban a tiéd, amiben jobban érzed magad, mint az előző állapotodban?*

— Az emberekből való kiábrándulás után tájakat kezdtem festeni, ahol az embereknek még a nyomuk sem látszott. Valamilyen ősi hangulatot kerestem, valami érintetlenséget, ahol semmiféle bestialitás nincs jelen a tájban. Ebből alakult ki később az a fázis, amikor bizonyos ritmusok, rendszerek fejlődtek ki a tájélményből. Később, persze, az embert is bevontam ebbe, de nem mint vizuális látványt, hanem az embernek azt a tevékenységét, amely nem vonja szükségszerűen maga után az emberi figura jelenlétét, inkább csak azt a részét a tevékenységnek, amely közvetve képviseli az ember jelenlétét. Ennél kitartok jelenleg is.

Figurális kompozíciókat nem festek. A fényjelenségek nagyon izgalmas és változatos világát szeretném vászonra vinni.

— Szeretem a „kötődés” művészeket, akik helyhez kötődnek, ahol születtek. Általánosabban megfogalmazva: a saját környezetük élményanyagát dolgozzák fel, s nem követik a divatos áramlatokat, a kozmoművészetet.

— Hát igen! A lélek helyhez kötődik, meg kötődik az egész világűrhez. Szabadon csaponghat, de semmiképpen nem szabad követnie a divatot, mert az szemfényvesztés, nem jellemző dolog. Valahol itt érzem a kozmoművészet veszélyességét.

— Képeiden folytonosságot érzek. Vannak-e mégis kételyeid, hogy folytatni tudod-e?

— Remélem, hogy tudom folytatni, habár a kétségek szinte mindennaposak, de szükségszerűek. Most is azt vallom, hogy az lenne jó, akkor lennék boldog, ha úgy tudnám közölni a mondanivalót, hogy azt az emberek először azon az emotív szűrőn keresztül kapják, amely szűrő minden emberben megvan. Tehát valamilyen szellemi vagy más kategóriát úgy ültetni el más emberekbe, hogy azt ne csak szárazon, az érte-

lemmel tudják felfogni, hanem az érzéseikre is hasson. A humánus akkor van leginkább jelen, ha az érzelmek is jelen vannak.

— *Humánusról lévén szó: képeid szemlélése közben olyan érzés támad, hogy a vonalak, a színek között ott van egyfajta humanista szimbólum.*

— Úgy hiszem, benne van a képeimben az egyetemes humánus. Ha elvontan, áttételesen is, de mégis az emberhez szólnak.

— *Az alkotásnál jelen kell-e lennie a már klasszikusnak mondható és sokat emlegetett három momentumnak: impresszió, improvizáció, kompozíció?*

— Élményre mindenképpen szüksége van a művésznek. Az elsődleges vizuális benyomás, az impresszió nagyon fontos, mert ez adja meg az impulzust a festés elkezdéséhez. A továbbiakban nálam úgy van, hogy a gondolati, a racionális ellenőrzés lazul, és előtörnek a belső feszültségek, ami bizonyos formában improvizáció. Tudom, hogy mit akarok, melyik szín hova kerül... Itt már jelen van a kompozíció, a tudatosság.

— *Egy cirkuszi légtornász tudatosan építi fel a mutatványát, de a mutatvány közben is akad egy-egy improvizált, de ösztönös mozdulat, ami éppen abban segíti a légtornászt, hogy mutatványa sikerüljön. Hasonlítható-e ilyen mutatványhoz egy festői megnyilatkozás?*

— A légtornász ügyesebb, mint egy festő. Neki az élete forog kockán a trapézon. Nagyon is be kell gyakorolnia a mutatványt, s pontosan tudnia, hogy mit akar. Nem tudom, mennyire improvizálhat egy légtornász. Egy bizonyos: idegrendszerének minden sejtje ott kell, hogy legyen a mutatványban, különben nem sikerül, és ez számára katasztrofális lehet. A festészet is egyfajta sikerül vagy nem sikerül mutatvány. Ezért nem lehet minden kép remekmű, mint ahogyan egy mutatvány sem sikerülhet mindig. Kockázatos, hogy mi fog belőle kiderülni, be tudja-e fejezni a légtornász vagy sem. Ezt a kockázatot vállalni kell ebben a szakmában.

— *Te vállaltad ezt a mutatványt, és továbbra is vállalod?*

— Ha vállaltam, meg is csinálom, még ha nem is biztos, hogy ez jó. Ha a közönség nem fogadja el az én mutatványomat, akkor megbuktam, akkor nem vagyok ügyes légtornász vagy jó festő. Esetleg várni kell, egy újabb közönségre, amely másképpen nézi az egészet. Sajnos, a közönség negatív kategória, alkalmazkodni hozzá semmiképpen sem szabad. Nem vagyok hajlandó kielégíteni a közönséget, mert akkor már semmi nem marad meg abból, amit a sajátoména vallok.

— *Nem szolgálod ki a közönséget. Ebben az esetben nem valami könnyű műfajról van szó, itt gondolkodni is kell!*

— Az emberek általában kényelmesek, nemigen szeretnek gondolkodni, inkább a szórakozást vállalják. A szórakozás kategóriája pedig tág, mert van egyszerű szórakozás, tartalmas, kultúrigenyes szórakozás, ami

végeredményben nem is szórakozás, hanem szükséglet, egyfajta tápszer, töltés, ami nélkül már nem élhet a mai ember.

— *A művészet mindenre gyógyír lehet, a művész számára pedig maga az a tény, hogy alkothat?*

— Igen. A művészet valóban gyógyír lehet mindenre. Ez a legnagyobb élmény, s ezért érdemes élni: alkotni, adni! Egy folyamatos alkotói lehetőség, amely az embert kielégíti, hogy csinál valamit, hogy teremt, megváltoztatja a világot maga körül. Hogy kitűzöm magam elé azt a célt, hogy építsek egy házat? Kétséges cél, nem biztos, hogy attól még boldog lesz az ember! Én akkor vagyok boldog, ha dolgozom, s ha boldog vagyok, dolgozom! Szomorú pillanataimat is a munkával, alkotással tudom feloldani. Mondhatnám úgy is, egyfajta mentsvár számomra az alkotás. Ha egyéni problémám van, festek, és feloldódik bennem a rossz érzés, a feszültség.

— *Mi az, ami még alkotásra serkent? Sok könyvet, különféle tárgyakat látok körülöttem. Ezeket a személyes dolgokat is beleépíthetném a képeidbe?*

— Feltétlenül. Minden egyes tárgyhoz, ami körülöttem van, személyes élményem fűződik, mindegyikről tudom, hogy hol találtam, hol szereztem, milyen emberekkel volt kapcsolatom általuk. Nem szégyellem bevallani, hogy a hangulat embere vagyok, szükségem van környezetem hangulatára ahhoz, hogy dolgozzak. Az alkotáshoz egy ösztönzés kell, egy olyan vizuális közeg, amelyben jól érzem magamat. Az ihlet ro-

mantikus dolog, mai szemmel nézve, de engem a környezetem sokszor inspirál, erre szükségem van. Sokszor egy olvasmány is arra serkent, hogy azonnal fessek. A lavina megindul a lelkemben. Jönnek az érzések, a gondolatok, s ettől szabadulni kell valamilyen módon. Érzem, hogy van közölnivalóm, és azt megfogalmazom színekben, vonalakban, formákban.

— *A képzőművész az, aki tágabb értelemben sok mindenhez sokrétűen kötődik, így az irodalomhoz, a zenéhez s más társművészetekhez. A zene például milyen mértékben inspirál alkotásra, és milyen mértékben tartozik hozzá a művészetedhez?*

— A zene valóban inspirálni tud. A zene egy színes zörej, harmonikus zörejek egymás után következő ritmusa. A színekben is észlelünk zenét, egy kép is lehet nagyon muzikális vagy zenei hatású. Szoros kapcsolatot látok a két dolog között. Nem vagyok zeneművelő ember, de nagyon szeretem a zenét. Mindig csodálom azokat, akik ezt magas szinten művelik. Nagy mulasztása az életemnek, hogy semmilyen hangszeren nem tudok játszani. Igénylem a zenét. Azonkívül az irodalmat, a verseket is nagyon szeretem. Sajnos, ezeknek a könyveknek, amit itt látsz, egy része olvasatlanul marad...

— *Egy művész az élet minden rezdülésére nagyon érzékenyen reagál, és, paradox módon, alkotni is csak ezáltal tud.*

— Igen. Most, hogy földrengéses időszakban élünk, talán össze lehetne hasonlítani a művészembert a szeizmológiai műszerekkel, amelyek annyira érzékenyek, hogy azonnal reagálnak minden kis földmozgásra. A művész a társadalom minden megnyilvánulására reagál, s jelzi, hogy valami történik. Egyszóval: a művészek szuperérzékeny emberek, és talán azért is van az, hogy nem találják kellő megértésre még saját környezetükben sem. Kevés ember képes, hogy ilyen fokon reagáljon az élet dolgaira.

— *Van-e valamilyen megrendelés, amit meg kell csinálnod?*

— E tekintetben rosszul állok. Egyetlen társadalmi megbízást kaptam a tartományi művelődési közösségtől. Egyének megrendelése lett volna, de nem szeretek ilyen megrendelésre dolgozni, mert ez azt jelenti, hogy engedményt kell tennem, igazodnom kell a megrendelő elképzeléséhez, ízléséhez, ami kötöttséget jelent. Azt szeretem, ha valaki eljön a műterembe, megnézi a festményeimet, és az jelent számára valamit. A kiállításokkal kapcsolatban másképpen áll a dolog, azokra szívesen készülök, hacsak nem közeli terminusról van szó. Általában későn értesítenek, s kevés idő marad a festésre, a készülésre. Nem szeretem a korábbi képeimet szellőztetni.

— *Mióta vagy szabad művész?*

— 1964 óta. Szabadkának köszönhetem ezt a műtermet is.